

ÎN LEGĂTURĂ CU DOUĂ FRAGMENTE CU DECOR DE TIP ŠARKA (?) DESCOPERITE LA RAST*

DE

VLADIMIR DUMITRESCU

În monografia noastră recent apărută în Anglia despre așezarea neolitică de la Rast¹, am ilustrat și discutat, între altele, și două fragmente ceramice cu un decor total deosebit, ca tehnică de execuție și motive, de totalitatea ceramicii neolitice din această așezare — și de aceea a culturii Vinča în general, căreia așezarea de la Rast îi aparține. Dacă socotim totuși necesar să revenim acum asupra acestor piese, o facem din mai multe motive. În primul rînd pentru că cele două fragmente sînt izolate la Rast și merită o discuție mai amplă. În al doilea rînd pentru că reproducerile fotografice din volum nu sînt prea reușite și, fiind și la scară redusă, nu se poate distinge prea bine tehnica decorului². În sfîrșit, în al treilea rînd pentru că una dintre referințele din text privind ilustrația este greșită: într-adevăr, deși la p. 50 indicarea acestor fragmente este corectă (pl. XLIX/14 și pl. LII/18), la p. 104, pentru primul fragment este citată pl. XLIV/14, care nu corespunde, mai ales că pe această din urmă planșă nu sînt ilustrate decît 10 piese. Este evident că în loc de litera-cifră X, după I s-a cules V, și astfel s-a ajuns la indicația necorespunzătoare semnalată.

Unul dintre aceste fragmente (cel de pe pl. LII/18 din volum; aici fig. 1/1 și 2/1), descoperit la baza nivelului superior de la Rast, provine de la un vas cu peretele relativ gros, foarte compact în secțiune și bine ars la roșu-cărămiziu, așa cum sînt multe alte fragmente din nivelul superior al așezării, deși — bineînțeles — ele sînt totuși în minoritate față de cele cenușii.

Ținînd însă seama de dimensiunile reduse ale fragmentului (abia 5,50 × 7 cm), este greu de spus ce formă va fi avut vasul respectiv, deși grosimea peretelui și mai ales curbura profilului ne dau dreptul să ne gîndim la un vas de dimensiuni relativ mari. Decorul lui constă din șiruri de triunghiuri mici imprimate pe o serie de linii incizate care trasau și

* Comunicare ținută la sesiunea anuală din mai 1980 a Muzeului de Istorie al Transilvaniei, Cluj-Napoca.

¹ Vladimir Dumitrescu, *The Neolithic Settlement at Rast* (British Arch. Reports. International Series, 72), Londra, 1980.

² *Ibidem*, p. 50 și 104 și pl. XLIX/14 și LII/18. În ceea ce privește fragmentul ceramic ilustrat pe pl. LII/17, despre care am spus (p. 50) că pare a fi executat cu o scolcă (fapt confirmat și la examinarea lui microscopică), cred că el nu datează din neolitic, ci dintr-o epocă mai nouă, așa încît nu-l voi mai readuce în discuție, cu atît mai mult cu cît decorul lui este cu totul deosebit de al celor două fragmente discutate mai jos și astfel nu ne poate ajuta aici.

motive unghiulare. Baza triunghiurilor este foarte ușor scobită, deși nu se poate vorbi chiar de impresiuni „în coadă de rândunică”.

Al doilea fragment (cel de pe pl. XLIX/14 — din volum; aici fig. 1/2 și 2/2), aproape de aceleași dimensiuni ca și primul, a fost descoperit pe

Fig. 1. 1—2 Rast.

malul Girlei Țifarului, care a rupt o bună parte din așezare la o inundație a Dunării din 1942, dar această împrejurare nu este de natură să complice lucrurile, deoarece — chiar dacă el ar aparține resturilor altuia dintre nivelurile neolitice de locuire de la Rast — se înscrie în aceeași fază de dezvoltare a culturii Vinča. Peretele acestui fragment este foarte gros (1,7 cm), iar curbura foarte ușoară, așa încît este sigur că și el aparține unui vas destul de mare. Pasta e destul de compactă, iar vasul a fost ars la cenușiu închis, culoare cu totul tipică pentru majoritatea ceramicii neolitice de la Rast, cu o nuanță ceva mai deschisă la ambele fețe. Decorul este în general similar cu al primului fragment — respectiv mici triunghiuri imprimate, care au fost impuse de-a lungul unor linii incizate și trasează un motiv unghiular. În afară de faptul că liniile în lungul cărora sînt imprimate micile triunghiuri sînt mai puternic incizate, decorul acestui fragment se mai deosebește de al celuilalt și prin faptul că, pe trei linii incizate, paralele și ușor piezișe, triunghiurile sînt distanțate unul de altul, iar uneori în loc de triunghiuri propriu-zise ne aflăm în fața unor creștături ușor curbe; în schimb, pe cele două linii incizate care se frîng în unghi triunghiurile sînt mai apropiate, baza lor fiind dreaptă, fără a mai aminti de decorul „în coadă de rândunică”.

Firește, fiind vorba de două fragmente care constituiau o excepție din punct de vedere al decorului în marea masă a ceramicii de la Rast, ele ne-au atras de la început atenția și am încercat să vedem în ce fel se poate explica prezența acestei tehnici decorative la Rast. Și spunem tehnică decorativă, pentru că — după cum am precizat —, din punct de vedere al pastei și al arderii, ambele fragmente provin de la vase lucrate cu siguranță la fața locului, și nu importate, așa încît trebuie precizată nu proveniența lor, ci influențele și contactele care au prilejuit folosirea acestei tehnici decorative străine.

În primul rînd ne-am îndreptat totuși privirea asupra ceramicii așezărilor culturii Vinča-Turdaș, din care o bună parte este decorată, după cum se știe, cu impresiuni. Totuși nu ne putem gândi la șirurile de impresiuni din interiorul diferitelor benzi, chiar dacă aceste impresiuni

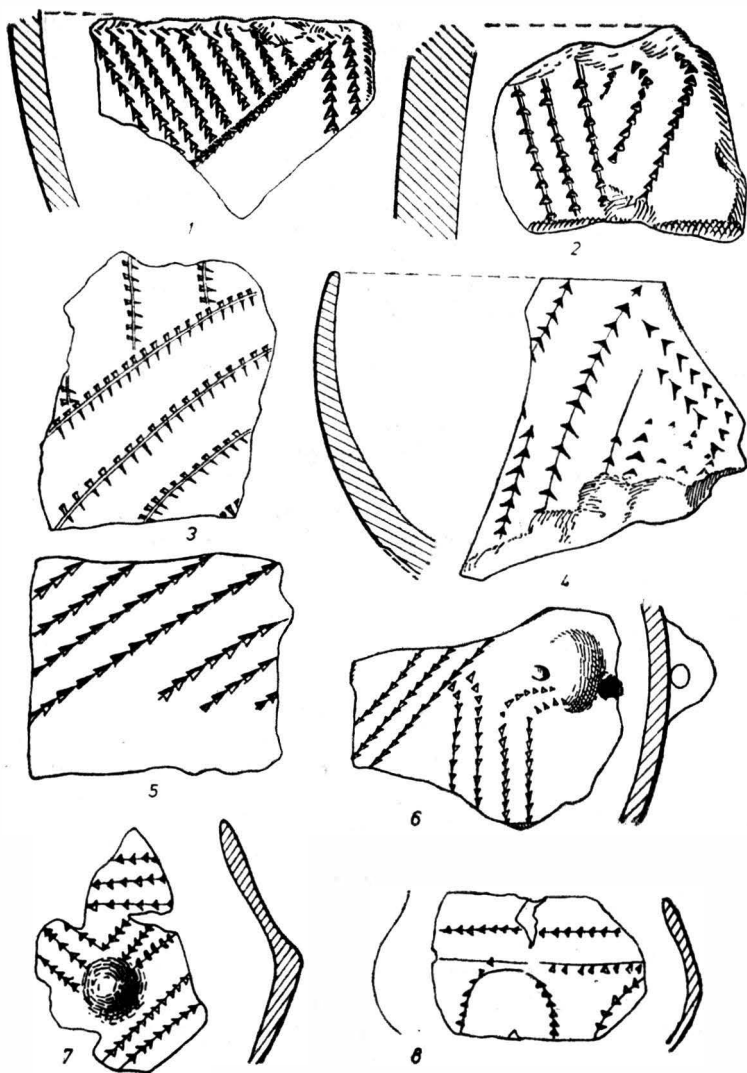

Fig. 2. 1-2 Rast; 3 Žitkovač; 4 Cernavoda; 5 Buban; 6 Nová Veš;
7-8 Skoroszowice.

au uneori aproximativ forma unor triunghiuri, căci acestea nu se pot pune în legătură cu decorul fragmentelor în discuție de la Rast. Dacă nu ne înșelăm, un singur fragment ceramic dintre cele publicate de la Turdaș este decorat cu șiruri verticale-paralele de impresiuni triunghiulare care

nu sînt executate în interiorul benzilor mărginite de linii incizate, ci constituie şiruri independente ³, fără a fi însă împunse în lungul unor linii incizate, ca la Rast.

Un alt fragment decorat cu astfel de şiruri de triunghiuri, tot fără linii incizate, este ilustrat între materialele descoperite la Parța ⁴, şirurile triple ale impresiunilor triunghiulare trasînd un motiv triunghiular.

În Iugoslavia, dintre materialele publicate cunoscute de noi, un singur fragment descoperit în aşezarea de tip Vinča de la Žitkovač, în regiunea Kosovo, ar putea fi oarecum adus în discuție în legătură cu fragmentele de la Rast, deşi este totuşi deosebit ⁵.

Căci pe acest fragment şirurile de triunghiuri ascuțite (mai lungi dealtfel, adevărate triunghiuri ascuțite și nu relativ isoscele ca acelea de la Rast) au fost imprimate înainte de trasarea liniilor incizate, care le întretaie paralel cu baza lor, așa încît triunghiurile apar perpendiculare pe linii și nu în lungul lor (fig. 2/3). Amintim, pe de altă parte, că materialele de tip Vinča din aşezarea de la Žitkovač sînt încadrate de autor în faza veche Vinča.

Al doilea fragment ceramic din Iugoslavia care ne-a atras atenția este inedit, după cum credem; l-am văzut și l-am desenat în anul 1965 în Muzeul arheologic din Niș și face parte dintre materialele de la Bubanj: este vorba de fragmentul inv. nr. 2 818, provenind de la un vas cu peretele ușor arcuit, din pastă bună, care pare a nu fi avut lustru, decorat cu cîteva linii incizate pieziș-paralele pe care au fost imprimate şiruri de mici triunghiuri relativ isoscele cu virful și baza pe liniile incizate — adică în genul fragmentelor de la Rast —, dar liniile abia se mai văd din cauză că triunghiurile se succed foarte aproape unul de altul, virful unuia atingînd baza celui din fața sa (fig. 2/5).

Întorcîndu-ne la materialele din România, din afara ariei de răspîndire a culturii Vinča-Turdaș, ne-am îndreptat în primul rînd atenția — așa cum am precizat și în pasajul respectiv din monografia noastră ⁶ — spre ornamentarea ceramicii fazei Bolintineanu a culturii Boian. După cum se știe, categoria cea mai caracteristică a ceramicii acestei faze este aceea decorată cu linii paralele incizate care trasează diferite motive geometrice, iar pe marginile acestor linii — uneori numai pe o parte, altelei de ambele laturi — au fost create perpendiculare mici liniuțe paralele ce apar uneori ca niște triunghiuri lungi și foarte ascuțite, cu baza îngustă ⁷, deși unele sînt aproape triunghiuri isoscele ⁸.

Totuși, între această tehnică decorativă și aceea a fragmentelor de la Rast este o deosebire esențială, pentru că ele nu sînt trasate în lungul liniilor incizate, cu virfurile pe ele.

Ceva mai departe spre răsărit, în aria culturii Hamangia, contemporană cu cultura Boian, în bogata ornamentare împunsă-imprimată caracteristică acestei culturi dobrogene din neoliticul dezvoltat, se cunosc

³ M. Roska, *Die Sammlung Zsófia von Torma*, Cluj, 1941, pl. CIX/22.

⁴ Gh. Lazarovici, *Banatica*, 1, 1971, p. 17—32, pl. VII/8.

⁵ N. Tasić, *Glasnik Muzeja Kosova i Metohije*, Pristina, 3, 1958, p. 11—50, pl. IV/4.

⁶ V. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 104.

⁷ Deși aceste materiale sînt binecunoscute de specialiști, trimitem la Eug. Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974, p. 3 și 4.

⁸ E. Comșa, *SCIV*, 6, 1955, 1—2, p. 14—65; de ex. fig. 5/1, dar și altele.

și motive trasate prin linii incizate pe care au fost impuse (deci imprimare) din loc în loc, fără a se atinge între ele, triunghiuri cu baza ușor scobită, deci în coadă de rândunică (fig. 2/4)⁹.

Se poate spune că cele două piese ilustrate din această categorie, de la Cernavoda și de la Baia-Golovița, sînt cele mai apropiate ca execuție a decorului de cele de la Rast, chiar dacă nu se poate vorbi în nici un caz de identitate. Totuși, este evident că nu putem atribui decorul fragmentelor de la Rast unei influențe a culturii Hamangia — deși în linii generale ele pot fi socotite relativ contemporane —, pe de o parte pentru că ariile de răspîndire ale culturilor Vinča-Turdaș și Hamangia sînt depărtate una de alta, dar și pentru că în zona intermediară, ocupată în timpul fazei Vinča B2/C de triburile culturii Boian, nu cunoaștem nimic similar, deoarece decorul fazei Bolintineanu — așa cum am amintit — este executat în chip diferit.

De aceea, cum totuși nu putem crede că decorul fragmentelor de la Rast a fost o născocire întîmplătoare și independentă locală, sîntem obligați — pentru lămurirea originii tehnicii lor decorative — să ne îndreptăm atenția și spre decorul tipului Šarka al ceramicii liniare tîrzii din Boemia și Moravia, cu atît mai mult cu cît — după cum se știe — un fragment liniar cu decor tipic Šarka a fost descoperit mai demult între nenumăratele materiale ceramice liniare cu note muzicale din așezarea de la Traian—Dealul Fintînilor din Moldova¹⁰. Trebuie însă precizat că acest fragment nu este decorat cu impresiuni în genul celor de la Rast, ci cu mici creștături paralele care secționază perpendicular liniile paralele incizate, deci cu totul tipic pentru majoritatea ceramicii de tip Šarka. Pe de altă parte, între materialele liniare tîrzii de la Tîrpești (tot județul Neamț), contemporane cu tipurile Šarka și Želiezovce, se află un fragment decorat, pe lingă unele linii incizate paralele, și cu un șir orizontal de împunsături triunghiulare puțin distanțate una de alta, iar altă serie de fragmente sînt decorate cu șiruri de împunsături-gropețe mai degrabă neregulate decît circulare¹¹, așa cum se întîlnesc frecvent pe ceramica tipului Šarka.

E adevărat însă că în general decorul specific ceramicii „tipului Šarka” constă din creștături perpendiculare pe liniile incizate, exact în genul acelor de pe fragmentul de la Traian—Dealul Fintînilor, dar și din șiruri de impresiuni rotunde sau ovale, fie dispuse pe liniile incizate, fie trasînd ele singure decorul, fără ajutorul liniilor incizate, unele dintre aceste impresiuni fiind însă uneori și de formă de triunghiuri ușor neregulate¹². Dacă însă acestea din urmă n-ar putea fi considerate cu totul concludente pentru o apropiere cu fragmentele de la Rast, un fragment ceramic de tip Šarka de la Nová Veš vine în sprijinul nostru în chip categoric, căci el a fost decorat tocmai cu șiruri de triunghiuri imprimate

⁹ D. Berciu, *Cultura Hamangia*, I, București, 1966, fig. 13/2 și 150/3. Alte fragmente, inedite, au fost descoperite în așezarea culturii Hamangia de la Medgidia.

¹⁰ Hortensia Dumitrescu, SCIV, 6, 1955, 3—4, fig. 9/11.

¹¹ Silvia Marinescu-Bilcu, în *Aktuelle Fragen der Bandkeramik*, Szekesfehervár, 1972, p. 162—171; fig. 1/2, 9, 10.

¹² Slavonil Vencl, *Sborník Národního Muzea v Praze*, Seria A, 15, 1961, 3, p. 93 și urm.; vezi de ex. fig. 20/5, dar și destule altele.

în lungul unor linii incizate¹³ (fig. 2/6), în genul decorului în discuție de la Rast.

Dacă acesta ar fi unicul fragment ceramic aparținând tipului Šarka decorat în acest fel, poate ar trebui să fim sceptici. Dar iată că recent și între materialele ceramice ale acestui tip descoperite în Polonia (Silezia) nu lipsesc piesele decorate în același fel. Astfel, din așezarea fazei târzii — Šarka — a culturii ceramicii liniare de la Skoroszowice, au fost publicate o serie de fragmente ceramice decorate atit cu motive unghiulare, cit și curbe, trasate cu linii incizate, în lungul cărora siut imprimare triunghiuri relativ isoscele exact în maniera fragmentelor de la Rast, uneori impresiunile triunghiulare fiind foarte apropiate una de alta, iar alteori mai distanțate (fig. 2/7—8)¹⁴. Menționăm dealtfel că un alt fragment din aceeași așezare este decorat cu o notă muzicală la capătul unei linii incizate curbe. Totodată și în altă așezare din Silezia (Strachow), alături de materiale de tip Šarka, într-o groapă s-a găsit și un fragment de tip Żeliezowce¹⁵, ceea ce corespunde întru totul și cu descoperirile amintite de la Tirpești.

Iată de ce, în lipsa unei alte explicații pentru lămurirea originii decorului celor două fragmente ceramice de la Rast, ar trebui să admitem că ornamentarea acestora a fost realizată sub influența ceramicii de tip Šarka. Dacă însă ne oprim la această concluzie ce pare certă, nu e mai puțin adevărat că rămîne totuși de lămurit o problemă tot atit de importantă, și anume în ce fel s-a putut exercita influența decorului tipului Šarka pînă la Dunărea de Jos, în sud-vestul Olteniei, unde se află așezarea de la Rast?

De aceea, se cuvine să ne îndreptăm pe scurt atenția asupra diferitelor descoperiri liniare din România. Dacă informațiile de care dispunem sint complete, atunci cele mai apropiate descoperiri aparținînd unuia sau altuia dintre grupele târzii ale ceramicii liniare de origine central-europeană sint fragmentele ceramice cu note muzicale descoperite în stratul Vădastra I (cultura Dudești) de la Vădastra¹⁶, în colțul de sud-est al Olteniei. Acestea nu aparțin însă tipului Šarka în nici un caz, iar prezența lor în sud-estul extrem al Olteniei s-ar putea foarte bine explica și prin contactele certe ce au avut loc în Muntenia între cultura vecină Dudești și cultura ceramicii liniare cu note muzicale, ale cărei materiale tipice au fost descoperite, după cum se știe, chiar în așezarea eponimă de la Dudești¹⁷, în timp ce ceva mai la NE de București s-a format aspectul cultural Sudiți, la care a contribuit în chip esențial ceramica liniară cu note muzicale — fie că acest aspect s-a format înainte sau după nașterea culturii Boian, ultima concluzie pîrindu-ni-se și nouă mult mai verosimilă¹⁸.

¹³ *Ibidem*, fig. 20/13.

¹⁴ Włodzimierz Wojciechowski, *Slaskie Sprawozdania Arch.*, 20, Wrocław, 1979, p. 42—47, pl. IX.

¹⁵ Anna Kulczycka-Leciejawiczowa, *Slaskie...*, 20, p. 37—41.

¹⁶ C. Mateescu, *Materiale*, 7, 1961, p. 59 și fig. 1/2.

¹⁷ E. Comșa, *SCIV*, 20, 1969, 4, p. 567—573; *idem*, *PZ*, 46, 1971, 2, p. 195—249 (v. p. 245 și urm.).

¹⁸ Silvia Marinescu-Bilcu, *op. cit.*, p. 164 și urm.

Dacă ne întoarcem privirile spre vest de Oltenia, cele mai apropiate descoperiri liniare sînt desigur acelea din Banat. Se știe că la Parța, într-un mediu Vinča, a fost descoperit un vas considerat „import de factură liniară”, pe alte fragmente existînd elemente decorative liniare¹⁹. Între acestea amintim și un fragment ceramic cu note muzicale²⁰, precum și elemente ce amintesc de ceramica Želiezovce, fără a fi tipice pentru aceasta²¹. Se știe dealtfel că elemente Želiezovce apar și în așezarea eponimă de la Vinča în stratul corespunzînd fazei B 2, iar altele au fost descoperite în unele așezări din Ungaria împreună cu elemente Vinča B1 — B2 și chiar C²².

Intrucit materialele culturii Vinča de la Parța se încadrează aproape toate în faza B2 și începutul fazei C²³, rezultă că stratul respectiv din această așezare a fost în linii generale contemporan cu locuirile neolitice de la Rast, așa încît influențe și contacte liniare puteau veni la Rast tot atît de bine dinspre Banat ca și dinspre Muntenia, mai ales că este vorba de aceeași cultură. Dar faptul că în nici una din aceste două provincii românești nu au fost semnalate elemente de tip Šarka printre descoperirile liniare sau de tip liniar îngreunează totuși răspunsul la întrebarea pe care ne-am pus-o mai înainte — dacă bineînțeles tehnica decorului celor două fragmente discutate de la Rast se datorează într-adevăr unor influențe ale decorului ceramicii de tip Šarka — cu privire la calea pe care aceste influențe au putut ajunge la Rast.

Din Moldova vest-centrală, unde — așa cum am văzut — s-au descoperit elemente certe de tip Šarka, este o cale lungă, fără verigi intermediare de același tip, pînă în sud-vestul Olteniei, la Rast. Pe de altă parte, deși din Banat pînă la Rast calea e mult mai scurtă, acolo n-au fost încă semnalate elemente de tip Šarka printre descoperirile liniare și, după cîte știm, nici în Ungaria asemenea elemente nu au fost descoperite.

De aceea, dilema pare a nu putea fi definitiv lămurită, dar deocamdată este probabil că trebuie admis că singura cale pentru pătrunderea acestor influențe (dacă, bineînțeles, se acceptă punctul nostru de vedere asupra caracterului de tip Šarka al decorului celor două fragmente de la Rast) a putut fi prin Moldova, cu toată lipsa unor verigi intermediare în Muntenia. Dealtfel chiar ceramica cu decor de tip Šarka din Moldova amintită mai înainte este și ea izolată în contextul descoperirilor liniare din răsăritul Europei, deoarece în Polonia ceramica tipului Šarka nu s-a descoperit decît în regiunea văii Oderului, direct legată de Boemia, patria — împreună cu vestul Moraviei — a tipului Šarka. Așa cum s-a subliniat de cercetătorii poloni²⁴, în timp ce tipul Šarka a pătruns în zona Oderului, ceramica Želiezovce a pătruns în valea Vistulei²⁵, aceste pătrunderi fiind contemporane.

¹⁹ Gh. Lazarovici, *Tibiscus*, 2, 1972, p. 3—26 (v. p. 14).

²⁰ Idem, *Banatica*, 2, 1973, p. 25—56; v. flg. 29/5.

²¹ Idem, *Tibiscus*, 2, 1972, *loc. cit.*

²² Idem, *Banatica*, 2, 1973, p. 42.

²³ Idem, *Tibiscus*, 2, 1972, p. 18.

²⁴ Anna Kulczycka-Leciejawiczowa, în *The Neolithic in Poland*, Varșovia-Crakovia, 1970, p. 15—75.

²⁵ *Ibidem*, p. 44.

Pe de altă parte, este limpede că sudul Poloniei și Ucraina de vest au fost calea străbătută de triburile culturii liniare cu note muzicale pentru a ajunge în Moldova, așa încît și între Moldova și zona proprie de răspîndire a tipului Șarka lipsesc descoperiri intermediare, spre deosebire de ceramica Żeliezowce binecunoscută în sudul Poloniei ²⁶.

Pină la noi descoperiri — sau pină la eventuale descoperiri de tip Șarka în Ungaria de sud-est —, cred că Moldova rămîne totuși cea mai apropiată regiune față de Rast unde s-au descoperit elemente decorative de tip Șarka, antrenate desigur de ceramica liniară cu note muzicale dintr-o etapă relativ tîrzie. Așadar, deocamdată, privirile noastre par că trebuie să se îndrepte tot în această direcție pentru încercarea de explicare a decorului fragmentelor ceramice discutate de la Rast.

À PROPOS DE DEUX TESSONS À DÉCOR DU TYPE ŠARKA (?) TROUVÉS À RAST

RÉSUMÉ

L'auteur reprend la discussion du décor de deux tessons céramiques découverts dans la station néolithique de Rast (Olténie) appartenant à la culture de Vinča (phase B2/C) et publiés dans sa monographie *The Neolithic Settlement at Rast*, récemment parue.

Bien que les deux tessons proviennent certainement de deux vases travaillés sur place, leur décor est étranger à la culture de Vinča. En effet, la manière dont il a été imprimé est caractéristique pour la céramique du type Šarka de la culture rubannée. Après avoir passé en revue les quelques pièces décorées plus ou moins de la même manière trouvées en Roumanie et en Yougoslavie, l'auteur arrive à la conclusion que la technique du décor des deux fragments de Rast est due à des influences venues de la céramique rubannée de Moldavie, étant donné que dans les couches à céramique rubannée à notes de musique de cette province ont été trouvées des pièces appartenant aux types Šarka et Żeliezowce, tandis que la céramique de ces types est absente de Hongrie et de la Roumanie occidentale.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. 1 et 2 deux tessons de Rast, décorés à la manière du type Šarka.

Fig. 2. 1 et 2, les deux tessons de Rast; 3 tesson provenant de Žitkovač (Yougoslavie); 4 décor d'un fragment céramique de Cernavoda (culture de Hamangia); 5 décor d'un fragment de Bubany (Yougoslavie); 6 fragment de Nová Ves (Tchécoslovaquie); 7—8, deux tessons trouvés à Skoroszowice (Pologne sud-occidentale).

²⁶ *Ibidem*.